

ЛИЧНОСТ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ
ИДЕНТИТЕТ, ХЕТЕРОНОМИЈА И НАСИЉЕ
СЛУЧАЈ
КОСОВО И МЕТОХИЈА

ЛИЧНОСТ

у савременом свету

ИДЕНТИТЕТ, ХЕТЕРОНОМИЈА И НАСИЉЕ

СЛУЧАЈ

КОСОВО И МЕТОХИЈА

Тематски зборник научних радова од међународног значаја

ЛИЧНОСТ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ
– ИДЕНТИТЕТ, ХЕТЕРОНОМИЈА И НАСИЉЕ
– СЛУЧАЈ КОСОВО И МЕТОХИЈА

ЛИЧНОСТ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ – ИДЕНТИТЕТ, ХЕТЕРОНОМИЈА И НАСИЉЕ
– СЛУЧАЈ КОСОВО И МЕТОХИЈА

(Тематски зборник научних радова од међународног значаја)

Издавач

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Академија за националну безбедност, Београд
КФУ В. И. Вернадски, Симферопол, Руска Федерација

За издавача

Др Марија Јефтимљевић Михајловић

Главни и одговорни уредник издавачке делатности

Др Марија Јефтимљевић Михајловић

Заменик главни и одговорни уредника издавачке делатности

Проф. др Драган Симеуновић, академик

Уредили и приредили

Др Ивана Раловић, научни сарадник
Др Соња Шљивић, научни сарадник

Научни савети публикације

Др Марија Јефтимљевић Михајловић, виши научни сарадник,
Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Проф. др Драган Симеуновић, редовни професор,
Академија за националну безбедност, Београд
Др Јасмина Ахметагић, научни саветник,
Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Др Весна Зарковић, научни саветник,
Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Др Предраг Терзић, виши научни сарадник,
Институт за политичке студије, Београд
Проф. др Јурченко Сергеј Васиљевич, КФУ В. И. Вернадски,
Симферопол, Руска Федерација
Проф. др Татјана Александровна Сењушкина, КФУ В. И. Вернадски,
Симферопол, Руска Федерација

Лектура и коректура

Муниба Дрековић, др Тамара Љујић, Зорана Тупић,
Урош Ђурковић, Јована Јовановић и Маша Петровић

Превод на енглески језик

Ана Микша

Компјутерска обрада

Миодраг Панић

Дизајн корице

Сенка Влаховић

Штампа

Graficolor DOO, Краљево

Фотографија на корици

Јован Стојан, Црква Светог Илије у Подујеву, Косово и Метохија, Србија

Тираж 150

ISBN 978-86-82736-15-8

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Академија за националну безбедност, Београд
КФУ В. И. Вернадски, Симферопол, Руска Федерација

Тематски зборник научних радова
од међународног значаја

ЛИЧНОСТ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ
– ИДЕНТИТЕТ, ХЕТЕРОНОМИЈА И НАСИЉЕ
– СЛУЧАЈ КОСОВО И МЕТОХИЈА

Лепосавић, 2025.

Рецензенти

Проф. др Милош Ковачевић, редовни професор, Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Проф. др Жолт Лазар, редовни професор, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет

Проф. др Милан Милошевић, редовни професор, Факултет за пословне студије и право, Универзитет „Унион – Никола Тесла“, Београд

Проф. др Александар Иванов, редовни професор, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Факултет за безбедност, Битољ

Проф. др Владимир Вековић, редовни професор, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет

Проф. др Полона Шпрајц, редовни професор, Факултет Организационих наука, Универзитет у Марибору, Крањ

Проф. др Драгана Радовановић, редовни професор, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Филозофски факултет

Prof. dr Višeslav Simić, redovni profesor, Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey (ITESM), Mexico

Проф. др Махмут Челик, редовни професор, Универзитет „Гоце Делчев“, Филолошки факултет, Македонија

Проф. др Милош Шолаја, редовни професор, Универзитет у Бања Луци, Факултет политичких наука, Бања Лука

Проф. др Милијанка Ратковић, редовни професор, Универзитет „Унион – Никола Тесла“, Факултет за спорт, Београд

Проф. др Милојица Шутовић, редовни професор, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Филозофски факултет

Проф. др Бошко Сувајџић, редовни професор, Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Проф. др Александра Костић Тмушић, редовни професор, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Филозофски факултет

Др Весна Зарковић, научни саветник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Лепосавић

David Tennant, Ph. D. Associate Professor of Writing and Literature, Community College of Rhode Island

Проф. др Татјана Ђитић, ванредни професор, Факултет друштвених наука, Београд

Проф. др Јелена Лутовац, ванредни професор, Факултет за пословне студије, Универзитет Мегатренд, Београд

Проф. др Зоран Недељковић, ванредни професор, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Филозофски факултет

Проф. др Саша Атанасов, ванредни професор, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет

Проф. др Милош Марсенић, ванредни професор, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Филозофски факултет

Проф. др Јован Шарац, ванредни професор, Факултет за пословне студије и право, Универзитет „Унион – Никола Тесла“, Београд

Проф. др Андрија Блануша, ванредни професор, Факултет друштвених наука, Београд

Проф. др Мирјана Бојанић Ђирковић, ванредни професор, Филозофски факултет у Нишу, Ниш

Др Мирјана Бечејски, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Лепосавић

Др Предраг Терзић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

Др Далибор Велојић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Лепосавић

Др Радослав Балтезаревић, виши научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд

Vincenzo Auriemma, Ph. D, postdoctoral researcher, University of Salerno, Italy

Др Бојан Шево, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Лепосавић

Др Јасмина Кнежевић, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Лепосавић

Доц. др Маријана Зимоњић, доцент, Факултет за цивилно ваздухопловство, Универзитет Мегатренд, Београд

Др Борис Бурсаћ, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Лепосавић

Доц. др Марко Томић, доцент, Универзитет Привредна академија Брчко дистрикта, БиХ

Др Јасмина Арсенијевић, научни сарадник, Висока струковна школа за образовање васпитача Кикинда

Доц. др Александар М. Савић, доцент, Универзитет у Београду, Филозофски факултет

Доц. др Драгана Бедов, доцент, Универзитет Едуконс, Учитељски факултет, Сремска Каменица

Dr. Batya Brutin, Head of the Holocaust Department at the Rupin College, Israel

Др Сибин Братина, асистент, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Филозофски факултет

Др Стефан Јеротић, научни сарадник, Клиника за психијатрију, Универзитетски клинички центар Србије

Сав садржај овог зборника је објављен под лиценцом СС-БУ.

Објављивање овог зборника суфинансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ	15–18
------------------	-------

ПЛЕНАРНА ИЗЛАГАЊА

Драган М. Симеуновић, <i>Косовски мит као гео и чувар српској духовној идентитету</i>	21
Гидеон М. Грајф, Никола А. Марковић, <i>Анџе Павелић као археолошки истраживач: личности, хетерономија и механизми идеолошкој насиља</i>	35
Алексиос П. Панагопулос, <i>Дефиниција казне у закону и криза правне идентитету: “Nullum crimen, nulla poena sine lege”</i>	49
Јасмина М. Ахметагић, <i>Појам личности и феномен религиозности на примеру „Оца Сергија“ А. Н. Толстоја</i>	67

ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Наташа М. Сарафова, <i>Ауторов естетски одјек и сенка насиља: лик Оскара Вајлда у одразу историјског романа Слика Доријана Греја</i>	83
Али Калил, <i>Беневољентна снага: како образовање доприноси националном исцељењу у време кризе</i>	99
Ана М. Мумовић, <i>Православна духовност и/или етика и естетика истраживача о Светојољу (Прилози тумачењу поезије и естетике Александра Деспиновића)</i>	113
Ивана М. Раловић, <i>Хандке као оледало историјских (не)прилика</i>	131
Соња Р. Шљивић, <i>Уста пуна земље: о границама солидарности и друштва</i>	149
Тамара М. Љујић, <i>Личности као бојно поље: интернализација логора у драмама Ђорђа Лебовића</i>	171
Зорана З. Ђупић, <i>„Космет – чувари и сецесионисти“ – границе језичкој и историјској присутности друштва у делу Двадесет српских подела Душана Ковачевића</i>	187

- Урош З. Ђурковић, Промени ти наслов, Аларм и Свакодневно
убијање живота: *ѝрилоѝ проучавању савремене срѝске
ѝоезије на Косову и Меѝохији* 203
- Јована С. Јовановић, Дијалекѝолошка исѝраживања
као оѝледало иденѝиѝеѝа – Синѝаксичка проучавања
доњосиѝничких ѝовора 219
- Маша Љ. Петровић, Насилничке личности као ѝавни јунаци
*ѝрозних осѝварења у Антологији српске прозе
Косова и Метохије 1945–2000* 239

ПРАВО И ПОЛИТИКОЛОГИЈА

- Срђан М. Перишић, Биоѝолиѝичко друшѝво конѝроле
и ѝосѝиндивидуа 257
- Предраг Д. Павлићевић, Геоѝолиѝика и лидерсѝво 273
- Ратомир Д. Антоновић, Светослав П. Мишев,
*Лични ауѝориѝеѝ лидера као извор силе у ѝолиѝици
и међународним односима* 289
- Божидар Л. Форца, Субјекѝивне слабосѝи лидера као
објекѝиван ѝроблем следбеника и уѝрављања оѝанизацијом 305
- Али Салехи Кахризсанги, Данијел М. Пановић, Личносѝ верскоѝ
и ѝолиѝичкоѝ вође у исламској револуцији 1979. ѝодине 323
- Драгана М. Ђорић, Растислав М. Стојсављевић,
*Срѝски иденѝиѝеѝ на Косову и Меѝохији
– између ѝеоѝрафских и ѝравних закониѝосѝи* 339
- Марина Д. Мијатовић, Иденѝиѝеѝ и насиље: личности жене
на Косову и Меѝохији у савременом друшѝву 355
- Александра Љ. Митровић, Очување колекѝивноѝ сећања
*и однос друшѝва ѝрема башѝини – кулѝура, исѝорија
и иденѝиѝеѝ срѝскоѝ народа на Косову и Меѝохији* 373
- Војислав С. Тодоровић, Слободан Љ. Петровић,
Ратко Љ. Љубојевић, Косово и Меѝохија између иденѝиѝеѝа
*и ѝеоѝолиѝике: од НАТО аѝресије до савремених медијских
и ѝолиѝичких нараѝива* 387
- Кристина Д. Дуканац, Подсѝицање исламисѝичкоѝ
*ексѝремизма код ѝојединачноѝ и колекѝивноѝ иденѝиѝеѝа
у Рейублици Србији у 21. веку, ѝосебан осврѝ на ѝросѝор
Косова и Меѝохије* 409

Драган В. Живаљевић, Виолета Д. Вукчевић, <i>Очување личној идентитетској у мултикултуралној средини Косова и Метохије</i>	429
Стефан Н. Анђелковић, <i>Национализам као политичка стратегија: формирање идентитетској Срба и Албанаца на Косову и Метохији</i>	447
Мирослава М. Глигорић, <i>Одржање националној идентитетској код српској становништва иселаваној са Косова и Метохије</i>	471
Марко М. Миловић, <i>Експирање кривичној законика на Косову и Метохији – преседање на преторима пројектората</i>	487
Мирослав Д. Стевановић, <i>Континентално радовање у функцији подривања одбрамбеној кавитетској Србије на Косову и Метохији</i>	503
Слободан Љ. Петровић, Момчило Д. Јокић, <i>Појединац у времену медијске манипулације: политички и правни изазови савременој светској</i>	519
Александра М. Мирковић Јанковић, Петар М. Матић <i>Личност бренда и бренд личности у процесу брендиранија државе и националној идентитетској</i>	535
Јелена В. Радовић Стојановић, Невена Љ. Гаврић, Александра Ј. Шумић, <i>Улога православној у очувању српској националној идентитетској на Косову и Метохији</i>	557
Данијел Батиста, <i>Идентитетској и личности у политичком политичком дискурсу: између америчкој хегемоније и говора мржње</i>	575

ИСТОРИЈА

Војћех С. Шчепањски, Ђорђе С. Камберелић (1853–1937) <i>– нека размислијања о улози сведочанства појединца о судбини Срба у старој Србији осамдесетих година XIX века</i> ...	591
Милош Д. Тимотијевић, <i>Извештаји Политике о злочинима над Србима у Косовском вилајету током 1912. године до почетка Првој балканској рата</i>	613
Драгана Ј. Јањић, Горан М. Јанићијевић, <i>Матријолошки етнос српској народа на основу примера из XX столећа из визуре евангелија Атанасија Јеванђелиста</i>	631

Росица Жечкова Ангелова, <i>Личности и борба Власаки Манова (1891–?) за национални идентитети</i>	653
Драгољуб Г. Мандић, <i>Интелектуалац у борби за грађанска и национална права. Студија случаја личности академика Димирија Бојдановића</i>	669
Слободан Ђ. Продић, Вања С. Продић, <i>Карактеристике личности диктатора кроз осврт на дело Артура Кронфелда</i>	691

ФИЛОЗОФИЈА, КУЛТУРА, СОЦИОЛОГИЈА

Љубиша Р. Митровић, Дуња З. Величковић, <i>О моћи и немоћи савремене науке у односењу мултикомплексној човековој идентитету</i>	711
Марио Н. Калик, <i>Шелерова концепција личности као критика модерне Западне цивилизације</i>	731
Боривоје В. Балтезаровић, <i>Личности и технологија у контексту трансхуманизма: мултидисциплинарни приступ савременим изазовима и перспективама индивидуалној идентитету</i>	753
Соња Т. Кузманчев-Станојевић, <i>Идентитети у неолибералном контексту: индивидуално такмичење насупрот колективној солидарности</i>	769
Оља М. Арсенијевић, Ненад Н. Перић, <i>Личности вође у српском пословном свету на Косову и Метохији од доба Немањића до савремених ИТ предузетника</i>	785
Ана З. Јевтовић, Никола Н. Дојчиновић, <i>Насиље и политичка моћ у добу синтетичких идентитета – „косовизација“ српске културне баштине</i>	803

CONTENT

INTRODUCTORY SPEECH	15–18
---------------------------	-------

PLENARY SESSION

Dragan M. Simeunović, <i>The Kosovo Myth as a Part and Guardian of Serbian Spiritual Identity</i>	21
Gideon M. Greif, Nikola A. Marković, <i>Ante Pavelić as a Tyrannical Archetype: Personality, Heteronomy, and the Mechanisms of Ideological Violence</i>	35
Alexios P. Panagopoulos, <i>The Definition of Penalty in Law and the Crisis of Legal Identity: “Nullum Crimen, Nulla Poena Sine lege”</i>	49
Jasmina M. Ahmetagić, <i>The Concept of Personality and the Phenomenon of Religiosity in the Example of “Father Sergius” by L. N. Tolstoy</i>	67

LANGUAGE AND LITERATURE

Natasha M. Sarafova, <i>The Author’s Aesthetic Echo and the Shadow of Violence: Oscar Wilde’s Persona Mirrored in the Protagonist of The Picture of Dorian Gray</i>	83
Ali Khalil, <i>A Benevolent Force: How Education Brings National Healing During Crises</i>	99
Ana M. Mumović, <i>Orthodox Spirituality and/or the Ethics and Aesthetics of the Svetopolje Triptych (A Contribution to the Interpretation of the Poetry and Poetics of Aleksandar Despotović)</i>	113
Ivana M. Ralović, <i>Handke as a Mirror of Historical (Mis)conditions</i>	131
Sonja R. Šljivić, <i>Mouth Full of Earth: On the Limitations of Self and Otherness</i>	149
Tamara M. Ljujić, <i>Personality as a Battlefield: Internalization of the Camp in the Plays of Đorđe Lebović</i>	171

Zorana Z. Ćupić, <i>“Kosmet – Guardians and Secessionists” – The Limits of Linguistic and Identity-Based Approaches to the Other in Dušan Kovačević’s Twenty Serbian Divisions</i>	187
Uroš Z. Đurković, <i>Change the Title, Alarm, The Daily Killing of Life: Contribution to the Study of Contemporary Serbian Poetry in Kosovo and Metohija</i>	203
Jovana S. Jovanović, <i>Dialectological Research as Reflection of Identity – Syntactical Studies of Lower Sitnica Languages</i>	219
Maša Lj. Petrović, <i>Violent Personalities as Central Characters in Prose Works from the Anthology of Serbian Prose of Kosovo and Metohija (1945–2000)</i>	239

LAW AND POLITICAL SCIENCE

Srđan M. Perišić, <i>Biopolitical Society of Control and Postindividual</i>	257
Predrag D. Pavličević, <i>Geopolitic and Leadership</i>	273
Ratomir D. Antonović, Svetoslav P. Mišev, <i>Personal Authority of Leaders as a Source of Power in Politics and International Relations</i>	289
Božidar L. Forca, <i>Subjective Weaknesses of Leaders as an Objective Problem of Followers and Organizational Management</i>	305
Ali Salehi Kahrizsangi, Danijel M. Panović, <i>The Personality of a Religious and Political Leader in the Islamic Revolution of 1979</i>	323
Dragana M. Ćorić, Rastislav M. Stojsavljević, <i>Serbian Identity Between Geographical and Legal Framework</i>	339
Marina D. Mijatović, <i>Identity and Violence: The Personality of Women in Kosovo and Metohija in Contemporary Society</i>	355
Aleksandra Lj. Mitrović, <i>Heritage and Preserving Collective Memory of Kosovo and Metohija</i>	373
Vojislav S. Todorović, Slobodan Lj. Petrović, Ratko Lj. Ljubojević, <i>Kosovo and Metohija Between Identity and Geopolitics: From NATO Aggression to Contemporary Media and Political Narratives</i>	387
Kristina D. Dukanac, <i>Islamist Extremism and Its Influence on Individual and Collective Identity in 21st-Century Serbia: A Case Study of Kosovo and Metohija</i>	409

Dragan V. Živaljević, Violeta D. Vukčević, <i>Preserving Personal Identity in the Multicultural Environment of Kosovo and Metohija</i>	429
Stefan N. Anđelković, <i>Nationalism as a Political Strategy: Forming the Identity of Serbs and Albanians in Kosovo and Metohija</i>	447
Miroslava M. Gligorić, <i>Maintenance of National Identity Among the Serbian Population Displaced from Kosovo and Metohija</i>	471
Marko M. Milović, <i>The Existence of the Criminal Code in Kosovo and Metohija – A Precedent in the Territory of the Protectorate</i>	487
Miroslav D. Stevanović, <i>Cognitive Warfare in Function of Undermining Defence Capacity of Serbia in Kosovo and Metohija</i>	503
Slobodan Lj. Petrović, Momčilo D. Jokić, <i>The Individual in the Time of Media Manipulation: Political and Legal Challenges of the Modern World</i>	519
Aleksandra M. Mirović Janković, Petar M. Matić, <i>Brand Personality and Personality Brand in the Process of State and National Identity Branding</i>	535
Jelena V. Radović Stojanović, Nevena Lj. Gavrić, Aleksandra J. Šumić, <i>The Role of the Census in Preserving Serbian National Identity in Kosovo and Metohija</i>	557
Daniele Battista, <i>Identity and Personality in Digital Political Discourse: Between Algorithmic Heteronomy and Hate Speech</i>	575

HISTORY

Wojciech S. Szczepański, <i>Djordje S. Kamperelić (1853–1937) – Some Thoughts on the Role of an Individual's Testimony About the Fate of the Serbs in Old Serbia in the 1880s</i>	591
Miloš D. Timotijević, <i>Reports Published by the Newspaper Politika on Crimes Committed Against Serbs in the Kosovo Vilayet in 1912, Prior to the Outbreak of the First Balkan War</i>	613
Dragana J. Janjić, Goran M. Janićijević, <i>The Martyrological Ethos of the Serbian People Based on Examples from the 20th Century from the Viewpoint of Bishop Atanasije Jevtić</i>	631
Rositsa Zhechkova Angelova, <i>The Personality and Struggle of Vlasaki Manov (1891–?) for National Identity</i>	653

- Dragoljub G. Mandić, *Intellectual in the Fight For Civil and National Rights. Case Study of Personality of Academic Dimitrije Bogdanović* 669
- Slobodan Đ. Prodić, Vanja S. Prodić, *Personality Traits of a Dictator Through a Glimpse on a Work of Arthur Kronfeld* 691

PHILOSOPHY, CULTURE, SOCIOLOGY

- Ljubiša R. Mitrović, Dunja Z. Veličković, *On the Power and Weakness of Modern Science in Determining Multicomplex Human Identity* ... 711
- Mario N. Kalik, *Scheler's Conception of Personality as a Critique of Modern Western Civilization* 731
- Borivoje V. Baltezarević, *Personality and Technology in the Context of Transhumanism: A Multidisciplinary Approach to Contemporary Challenges and Perspectives of Individual Identity* 753
- Sonja T. Kuzmančev-Stanojević, *Identity in a Neoliberal Context: Individual Competition Versus Collective Solidarity* 769
- Olja M. Arsenijević, Nenad N. Perić, *The Personality of a Leader in the Serbian Business World in Kosovo and Metohija from the Nemanjić Dynasty to Modern IT Entrepreneurs* 785
- Ana Z. Jevtović, Nikola N. Dojčinović, *Violence and Political Power in the Age of Synthetic Identities – the “Kosovization” of Serbian Cultural Heritage* 803

УВОДНА РЕЧ

Поштовани учесници међународног научног скупа „Личност у савременом свету – идентитет, хетерономија и насиље – случај Косово и Метохија“, уважени домаћини, драги гости, част ми је и задовољство да вас у име једног од организатора, Института за српску културу Приштина – Лепосавић, поздравим и захвалим на томе што ћете својим учешћем, знањем и идејама обогатити садржај овог скупа и што ће резултати Ваших истраживања из различитих научних дисциплина у великој мери допринети квалитету зборника. Нашим суорганизаторима, Академији за националну безбедност из Београда и Кримском федералном Универзитету Вернадски из Симферопоља, изражавамо захвалност и на вишегодишњој сарадњи и подршци у идејама и пројектима на којима Институт ради.

Посебну захвалност дугујемо Министарству науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, под чијим покровитељством се овај скуп и организује. Затим, нашим пленарним предавачима, потом учесницима из Руске федерације, Израела, Америке, Ирана, Аустрије, Грчке, Пољске, Италије, Бугарске и Македоније, који су свој научни реноме одавно потврдили изван граница земаља из којих долазе. Такође, захваљујем нашим домаћинима који су нам љубазно уступили просторије својих институција – Општини Краљево и градоначелнику др Предрагу Терзићу, као и Народном музеју Краљево у чијем ће се изложбеном простору организовати једна од сесија скупа.

Чињеница да се рад овог научног скупа, организован према области истраживања у четири сесије, не одвија по природном току ствари – у просторијама нашег Института у Лепосавићу, односно Приштини, у којој је Институт радио од оснивања 1987. године до изгона 1999, а од тада до данас успешно одолева искушењима која се тичу његовог опстанка, сведочи о томе да категорије које данас научно истражујемо – насиље, хетерономија и идентитет, нису само предмет теоријске анализе и уопштавања, већ су, нажалост, конструкти наше егзистенције, те да се у дијалектици и међусобном прожимању у две равни – научној и животној, најцелисходније откривају и њени феноменолошки принципи и постулати.

У свету у коме се све аутентично, самосвојно и личносно стигматизује и подвргава општим тенденцијама унификације и типизације, али и свеопште дехуманизације, Личност се појављује као последњи бедем одбране Човека и човечанства, односно његових универзалних вредности које су на мети савременог глобалистичког варварства. Међутим, када говоримо о српском становништву на простору Косова и Метохије, оно,

Ана М. МУМОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ПРАВОСЛАВНА ДУХОВНОСТ И/ИЛИ ЕТИКА
И ЕСТЕТИКА ТРИПТИХА О СВЕТОПОЉУ
(ПРИЛОГ ТУМАЧЕЊУ ПОЕЗИЈЕ И ПОЕТИКЕ
АЛЕКСАНДРА ДЕСПОТОВИЋА)**

Ајсџиракџи: Рад осветљава *й*православну *духовностџи* као модерну обнoву исконске вредности у српском друштву на примеру триптиха збирки Александра Деспотовића (1930–2009) о Косову и Метохији као Светопољу. Реч је о збиркама *Свeйџојоље* (1989), *Свeйџојољу молиџива* (1993) и *Зашиџо Свeйџојоље крије своје око* (1994). Као један од највећих верника и родољуба „чистог срца“ међу српским песницима на Косову и Метохији, он је био надахнут православном духовношћу и то је показао и целином уметничког дела и животом као молитвом којим призива православну духовност и одређује национални идентитет и однос према Другима.

Из Деспотовићевог схватања православне духовности извиру родољубље, однос према косовском миту, другим верама и народима и љубав као суштина националног идентитета и вере у Бога примерена унутрашњој бити Деспотовићеве поезије и поетике о Косову и Метохији као Светопољу.

Кључне речи: Александар Деспотовић, православна духовност, вера, Други, Косово и Метохија, историја, мит, завичај

Свe шџиџо сањам чиним („Радозналост“).

Рођен – рађам рађање.

да се не йамџиџе огласџи („Рађања“).

Александар Деспотовић

Присџиуџи. – Имајући на уму употребу појма *й*православна *духовностџи*, као модерне обнове исконске појаве у српском друштву (која је вековима одређивала етички идеал, национални идентитет, однос према Другима,

* Виши научни сарадник, ORCID 0000-0002-6974-8960, djordj_ana@yahoo.com

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број 451-03-136/2025-03 од 27. 1. 2025. године.

модел културе и била егзистенцијални услов опстанка народа међу другим народима), на примеру триптиха Александра Деспотовића (1930–2009) о Светопољу, приступамо осветљавању овог феномена у поезији песника као боговању.¹ Уметничким делом и животом као молитвом, један од највећих верника и родољуба „чистог срца“ међу српским песницима на Косову и Метохији, доказао је надахнутост православном духовношћу.² Реч је о збиркама *Свештојоље* (1989), *Свештојољу молишва* (1993) и *Зашто Свештојоље крије своје око* (1994).

Деспотовићева поезија у целини класичан је огледни пример за разматрање динамике историје *личних и друштвених* односа у савременом свету и актуелни доказ са Косова и Метохије који илуструје феномен насиља и утицај насиља на индивидуе, и/или национални идентитет Срба и Албанаца. Она показује начине на које се историјски формирају, развијају и трају њихови односи које изражава формула: *Ја и Друџи*, односно *Или ми или они*. У њој се као саморазумевајуће становиште посредно осветљава и питања *везе* православне духовности и песникове личности као најинтимније структуре човековог бића егзистенцијално и акутно нападнуте, подвргнуте насиљу, поништавању културе и изгону.

У хуманистичкој и практичној равни очитује се да Деспотовићева поезија као уметничко дело егзистира и на политичком пољу као јасно и снажно *јрисусиство* уметникове стваралачке и хуманистичке личности. Она још увек опстаје као знак и/или зрак вере у релевантност уметности и православне духовности.³ И више од тога, подразумева његошевско начело као наслеђе вредности именованих стиховима: *Луна и крсти, два сирашна симбола – /њихово је на јробнице царство* (Његош 2006: 34) или идеју интегралног реалисте Григорија Божовића да ће од две вере на Косову и Метохији опстати она која не потоне.

У анализи полазимо од два кључа. Први мото: *Све што сањам чиним* („Радозналост“) упућује на естетичку раван стварања и поезије примерене

- 1 *Бојовање*, како је казао историчар српске поезије Душан Стојковић, објашњавајући овај појам, „има, свакако, везе и са духовношћу. Но, за мене, када напишем *бојовање* то подразумева, најпре и највише, песниковаше. Песник је Бог. Нормално, не сваки. Пре свих Рембо или Лотреамон“ (Стојковић 2024: 143). Такво је суштински и Деспотовићево боговање као *услов и узрок* песниковаша.
- 2 Прву песму А. Деспотовић је објавио 1964. године у приштинском „Јединству“, а његову библиографију чине књиге песама: *Жубор времена*, Јединство, Приштина, 1969; *Привремено мршав*, Јединство, Приштина, 1973; *Зелена јујира*, Јединство, Приштина, 1977; *Свештојоље*, Јединство, Приштина, 1989; *Свештојољу молишва*, Јединство, Приштина, 1993; *Зашто Свештојоље крије своје око*, Јединство, Приштина, 1994; *Лембрана*, Нови свет, Приштина, 1995; *Аманети оца Јована*, Нови свет, Приштина, 1998; *Векови израсли из корена*, Градска библиотека, Косовска Митровица, 2000; *Мали јравославни јојмовник*, Градска библиотека „Вук Караџић“, Косовска Митровица, 2001; *Хариштон*, Дом културе „Свети Сава“ Исток, Лепосавић, 2003; *Свештојоље* (изабране песме), Дом културе „Свети Сава“, Исток – Лестве, Косовска Митровица, 2012. и роман *Кад су цвале неизмишљене руже*, Градска библиотека „Вук Караџић“, Косовска Митровица, 2008.
- 3 Пола века касније неки филозофи тврде да је уметност изгубила релевантан значај и да „ми живимо у доба после краја уметности“ (Узелац 2014: 401).

историјској књижевној критици. Други мото: *Рођен – рађам рађање / да се не њамџе огласи* („Рађања“) призива православну духовност, из које извире родољубље, однос према косовском миту и љубав као суштина боговања и вере у Бога, примерена унутрашњим суштинама Деспотовићеве поезије. У исходишњем значењу он изражава *Ја* као идентитет и однос према *Другима*.

Ова поезија пресликава време када су просвећени Вандали изагнали Србе, представнике византијске културе, националне православце и домаћине, па они прођоше горе него митско-епски Јанко на Косову. Имајући на уму Његошев вредносни доживљај вере по логици и естетици стиха *Вјеро њрава, кукавна сиротино!* (Његош 2006: 34), боговањем је песник усвојио свест да су Срби као такви прихватили идеју да је Бог Творац владалац на небу и да им се последња судбинска драма догађа у време када су као вечити монархисти заборавили да је краљ њихов владалац на земљи, а домаћин у кући. На Косову Пољу и над Харитоновом душом он тражи од Творца и непрестано се моли за „пострадале у овом времену у Твојој борби, Господе Христе, против антихриста“ (Велимировић 2024: 783).

Песник, показатељ анализа, често помиње Тројство. А сама Тројичност Бога је „тајна, непојмљива и неисказана“. Познато је да су разлике у три лица једнога Бога у следећем: „У Богу оцу (је) (вечна) *нерођеност*, у Богу Сину (вечна) *рођеност* и у Светоме духу – (вечно) *исхођење*“ (Левушкина 2024: 34). Деспотовићева друга лозинка показује да је пред нама управо такав песников Бог, Творац света, видљивог и невидљивог. Такво је и схватање православне духовности у мери у којој је он умео да је спозна и изрази у духовној и практичној равни човекове мисли, осећања и акције. Јер, његова поезија као реч и/или *језик знака* открива онолико колико је потребно о онтолошком статусу личности писца у савременом свету и односу према Другима, као и о тајни борбе за опстанак и била је и у знаку *криптичке акције* у време српскога националног и државног слома. У противном, не би значила ништа и имала би сврху у себи самој. За потребе студије зато најпре дефинишемо појам православне духовности.

СВЕТОПОЉЕ: ПЕСНИЧКИ ТОПОНИМ ЗАВИЧАЈА И ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ

Језик је сабирно место свих људских знања. Косово Поље као географски, митски и поетски *топоним*⁴ у српској уметности, поезији посебно, народној и уметничкој, подведен под хришћанску, историјску, митску и поетску категоријалну детерминанту *Светопоље* именовано је

4 Мит као појам и вредносну одредницу у светлу родољубља прва је, подижући тумачења са нивоа приказа, који доминирају у интерпретацији песниковог опуса, на студију вредновала Марија Јефтимијевић Михаловић. Она полази од тезе да је косовски мит исходиште Деспотовићеве поезије и поетике (в. Јефтимијевић Михајловић 2003: 61–75).

реториком наслова већ прве збирке триптиха Александра Деспотовића⁵ *Свештојоље* (1989) штампане у години обележавања јубилеја – шест векова од Косовске битке. Поље Косово као *Свештојоље* сабирно је место свих песникових вредности, израз *искона и корена векова*. Поетски исказ (како наговештавају исходни стихови) упућује на генезу и вредносну основу певања који песник лучи „у себе“, – суштинска је идеја ове збирке која има, свакако, и елементе који су изван равни велике поезије. Реч је о томе да, иако целином зрачи хришћански дух, какав проповедају српска црквена књижевност, на чијем се челу налази Свети Сава, и светосавље као примарни елемент српског културног модела и националног идентитета, збирка у целини не делује као поема изливена из једног комада. Упркос свему, она се као језички збир свих знања сазнајно примарно не прихвата само као историјска и географска одредница драме (Таутовић 1989: 61–63), већ постаје искушење којим се одређују историјске границе могућег приступа *Друјима* и *Друјоме*: Турцима, Албанцима, Немцима, припадницима НАТО снага.

У том контексту се разумеју идејна и поетска значења реторике наслова уводне песме *Свештојоља*, „Светопољска погача“, као стара идеја уписана у *речник искона и молићви* и филозофски казана у уводном стиху *Да ли њроклејто Свештојоље јесте?*⁶ У иницијалној рефлексивној структури збирке, њеног искричавог духа (и не увек савршених форми) све је у знаку поетског језика који извире из црквене српске књижевности, траје потом у усменој, народној, епској поезији и као такав обасјава национално, етичко и верско биће српскога народа, односно идентитет некада и данас. У језику, једнако као и у православној духовности као уметничковој тематици и проблематици, уграђен је конститутивни момент песникове личности. О томе сведоче алегоријски наслов „Светосавска погача“ и три поетска симбола уводне песме: *свешти*, *њричешће* и *Свештојоље*. Исто значе и вреде и симболика *хлеба и соли* и *житија* и *вина*, или *Бадње вечери*, *молићви*, *кађења* и *мириса џамјана* и других појмова расутих у свим кратким структурама *Свештојоља* и свих наредних збирки као *мајнејне осе значења* око које се сабирају битне *идеје* и *слике њевања* као *њричешћа* или као *однос њрема Друјима*. У њима се обнављају егзистенција, етика и вера и модел и образац културног идентитета српског народа:

- 5 Александар Деспотовић се родио у Косовској Митровици. Радни век провео је у „Трепчи“. Бавио се и режијом у драмским секцијама културно-уметничких друштава. Превођен је на мађарски, македонски, албански и турски језик и заступљен у изборима српске поезије. Умро је у месту Ла Шеврери, у Швајцарској, а сахрањен је у Београду.
- 6 Колико је Деспотовићев поетски појам Светопоље утемељен у православној духовности илуструје чињеница да је у оквиру Песничких сусрета „Алекснадар Аца Деспотовић“ 2014. године у Косовској Митровици, у издању Културног центара „Драгиша Жарковић“ објављен зборник поезије под насловом *Свештојоље*.

*Свѣѣи
не дозволи да нас разнесе
са Исѣока ѣричешће казује
ѣреци су на овој црници
израсли усѣравно.*

*Свѣѣоѣоље нас
вековима обнавља
(Деспотовић 1989: 7).*

Ако се критички поглед врати на историјски стару основну идеју песничковог питања о епском проклетству Косова као Светопоља, имајући на уму контекст историјских догађаја на размеђу два миленијума, закључује се да се оно, као најскупља реч и пламен међу српским уметницима, полако губи и после историјског и националног слома, на крају прве четвртине првог века новог миленијума, постаје заборављена реч у политичком, али још увек не и у уметничком речнику. Но, то никада није био случај у певању и мишљењу нашег песника. И пре *Свѣѣоѣоља* Деспотовић је дефинисао своје православно и косовско опредељење и није дозволио да му *ѣоруше снове / манасѣири / и цркве / и момачке саборе* („Лобања“) (Деспотовић 1973: 7). У чвор значења збирке *Привремено мртјав*, што се чита као увод у триптих о Светопољу, а као суштински смисао живота као тројство увезани су *духовности, младосѣи и ѣира*. На другом месту чвор смисла чини тројство, јер у лобањи као изворишту певања станују (1) *извор дечашѣива*, (2) *рањена молиѣива* и (3) *Немањѣића суза*, дакле, свет детињства песме и игре, молитва као језгро православне духовности и света династија Немањѣића – династија која је историји Срба подарила осамнаест светаца и тако пресудно утицала на државотворну свест и национални идентитет.

Филозофија времена и историје именовани су у светлу сазнања и духовности, што изражавају свест *усѣравну као иконосѣас* и рефлексѣје: *Уско је време и Мало је свећа / за уско време* (Деспотовић 1973: 13) и *јер земља је ова / ѣоѣајна смртѣи / наше бесмртѣине самоће* (1973: 11). У таквим условима Пустопоље, како још Деспотовић назива Косово, постаје брдо снова.

Колико је православна духовност битна за идентитет песника илуструје више слика и рефлексѣја у првом циклусу збирке *Привремено мртјав* и певање о лобањи: *Црква је на мом челу*, дакле, као примарни знак на капи, пева песник и у рефрену понавља *О Боже, а ѣде...*, призива *ѣричешћа на Дрини* (1973: 10) очито мислећи на Дрину као „међу племениту“ онако како мисли укрштајући симболику и смислове Тајне вечере и Кнежеве вечере. Све је сличено ка унутрашњем значењу певања и једном циљу у којем је именовано лирско Ја песника: *Да се не уѣаси Госѣодња молиѣива* („Ја и лобања“), јер његов свет и вилајет чини *манасѣир снова* („Ја син Деспота Ђурђа“), а *сунце му даје снаѣе за молиѣиву* („Привремено мртјав“).

Трагичне песникове слутње везивно су ткиво међу стиховима рефлексивно-лирских структура *Свeтoйoлa* и именоване су непосредно:

*Боли њамћење шћo све чујем
кад њрићиснем ухо у срце Свeтoйoлa
болује ми Свeтoйoлe ово
и аманећи болују*

Грaчaничкa звoнa oјoмињу
(„Искон векова“, IV) (Деспотовић 1989: 10).

Тако Деспотовић пева епску бајку *Небу окренући / између њoјачe и сеoбa / у дoбa немирнo / у време њoсћoдњe* („Искон векова“, VIII) (1989: 14). На идејно и естетско опредељење упућују и стихови што следе логику и образац усмене књижевности „некад било сад се приповеда“: *Било једном свeтoйoлoскo јућрo / било једном сад се oјeвa* („Искон векова“, IX) (1989: 15).

Идеја којом се окончава песников исходишни и/или инспиративни циклус „Искон векова“ наставља се по смислу у готово истозначном другом циклусу „Светопоље кроз векове“. За разлику од уводног циклуса (који се чита и разуме као *јeнeзa нaстђaјaњa сћвaрaлaчкoј дyхa*), нови циклус поима се као историјски и емоционални преглед Косова као Светопоља кроз векове. Од пет стихова у функцији лозинке или кључа тумачења последња два именују *жћћo* као религијски симбол васкрсења и вечног живота које се приноси и на славама у част светаца и на сахранама за душу покојника. Уз тај симбол је и слика средњовековног сјаја и успона српског народа означена лексемом *двoр*. Сазнање да на Србе гледају векови српске славе – исијава као суштина свести која обликује песникову православну духовност. Деспотовићева слика настаје и под велом саграђених немира и страхова у песнику и представе о распећу чије су исходиште црквена књижевност и хришћанска религија. Немири, страхови и распеће ће се претворити у трагичну историју:

*У срцу ми свака њoрa
У души ми свако море
А у Поље – Свeтoйoлe* (1989: 18).

Тако пева и слуги и слуги и пева песник у *Молићви, Тићини и Самоћи*, како категоријално именује реторика наслова структуре „Камен седми“ – свакако међу песницима најискренији и најплеменитији верник косовски и најоданији заточеник речи или тумач рођеног немуштог језика. Он је песник што је *рођен из речи* да се домогне своје горе, очито као Свете Горе, и још ходочасник и борац који етички објављује: *Све шћћo сањам чиним* („Радозналост“). Молитва као форма и стање духа је искон

који зауставља време. У песми је, као млада Гојковица у зидине Скадра на Бојани, узидан мит о Фениксу као нови доказ религиозне и митске основе Деспотовићевог стваралачког бића и сложене структуре певања и мишљења оивичених суштинским појмовима српске црквене књижевности, тематиком и проблематиком *Ми и Друји*. Ослушнимо разиграност и осмотримо сажетост које облик кратке форме пренасељава визијом и значењима што омогућавају да се разумеју стваралачки лук и светови нашег песника и Косово као средишња тема, идеја и слика *Свeтoйoйoљa*. То је поезија у којој се песник расипа као пепео у времену и рађа „из утробе *свeтoйoйoљa*“. Песничка визија се конкретизује симболом виђења, како је именован трећи циклус, митски као запис о Сизифу, а историјски као позив пријатељима на Косову. У виђењима уметник верник у окриљу православне духовности и као родољуб пева: *Свeтoйoйoљe је мој сaйyићник* („Виђења из детињства“), и почетак и сеоба и аманет:

*Пућујем од сна до времена
од времена до обала
од обала до сћoйoлa
од сћoйoлa до ѿрaјaњa
од ѿрaјaњa до моћи ѿвoрa
до Свeтoйoйoљa*

*Пућујем од себе
до векова*

(„Игра камена“) (1989: 26).

Свeтoйoйoљe моје, кличе Деспотовић као из горе вила, да се послужимо духом песниковог језика и језиком народног певача, синтетишући религијску димензију осећања са митским што је израсло *из крви божура* („Симонида ћути“) и што га узима под своје и прожима; од њега тражи само памћење да му остави као уздарје.⁷ Варијација метафоре Светопоље и Поље којим се окончава циклус „Аманет и поље“ показује и реторика наслова следеће две збирке: *Свeтoйoйoљy молићивa* и *Зашћo Свeтoйoйoљe крије своје око* и оне чине песников триптихон. Светопоље као простор именује збир знања и естетику уметничког животног простора и визије. У том опредељењу до неслућених висина и дубина досежу стихови:

⁷ Тачна су Распоповићева запажања да су у овој књизи „укрштене светопољска прошлост и светопољска садашњост (као) песниково распеће“, чиме је заправо именована њена хришћанска основа (Расповић 1989: 66).

На дубље значење метафоре *Свeтoйoйoљe* упућује и Марија Јефтимјевић Михајловић која је до сада урадила најсадржајнији проблемски оглед о Деспотовићевој поезији и поетици и која у овој збирци види нову фазу песниковог певања у којој ће „религиозна преокупација“ постати поетско и духовно средиште а светост Поља постати „метафора за целокупно косовско страдање“ (в. Јефтимјевић Михајловић 2003а: 69–72).

*Поље је ѿросѿор
крвоѿок сећања
ѿочейѿак облика
(„Поље, опет“) (1989: 54).*

Наслови ове две збирке, иако се то може односити на целину уметничког опуса, логички су континуитет свих битних песничких идеја, јер се Светопоље окончава упитником и/или сумњом: *[н]е знам да ли све исѿисах* („Реч, опомене, 9“) (1989: 59).

МОЛИТВА И/ИЛИ ГОВОР И ЋУТАЊЕ У ПРАВОСЛАВНОЈ ДУХОВНОСТИ

Као природни и суштински истозначни начин певања окренут Светопољу и молитви настаје збирка *Свейѿоѿољу молиѿѿва* (1993) у којој је, уз посвету супрузи, уписана молитва Господу као лозинка и услов разумевања и тумачења поезије и поетике Александра Деспотовића, посебно молитве као средишта православне духовности:

*Молим ѿи се, Госѿоде
И не знам да ли ѿо
Сан доснивам
Или виноѿрадарим
Сећања
Кад ѿољима
Свейѿоѿоља
Ходам
(Деспотовић 1993: 5).*

Изломљена у стихове, ова песничка структура у свему испуњава захтеве молитве као обраћања појединца или заједнице вишим делотворним бићима и присутне у свим религијама. Као основна сажета форма црквене књижевности и као пролог она има функцију јутарње молитве у којој се обраћање Богу јавља поводом сећања на Светопоље као земљу којом се ходи и којом се постоји. И рефлексивни тон Деспотовићеве молитве и евокација сећања и основна тежња у искушењу и/или тежњи за општим добром, исказани у дијалогу са женским бићем, иду уз молбу: *Пођимо у Свейѿоѿољске одаје / Мисао уѿија молиѿѿве*, или будимо: *У храму / Пред Владичицом / Појмо молиѿѿву Белом Анђелу*, или још: *С вейѿром / У зелене снове / Молиѿѿве да ѿојем*. Дакле, сва и свака љубав у *Свейѿоѿољу молиѿѿва* тражи се и казује молитвом, и то је носећа идеја збирке и доказ чврстог јединства са претходном књигом, јер се у обе збирке промовише идеја о српском националном идентитету чија је битна димензија православље.

Дух и тон молитве, у женском и мушком гласу, у лирској поеми (чије јунаке изражавају Он као личност писца у књижевности и књижевни јунак и Она као жена и исконска инспирација) налазимо и у обраћању несаници. Та молитва изражава унутрашњу суштину поступка песника чистог срца и чисте душе. Приказана је лексиком у којој су, као и у пролошкој молитви, средишњи појмови из Библије и црквене књижевности. Естетички и молитвено илустративна је складно срезана мисао молитвеног обраћања несаници у форми гласа ОН и/или личности песника:

*Несанице
Ружан сан расїарај
Сићимо с брда у њролећа
Ту босиљак
Сунце блаїосиља
Ту Владичица
Израиљце Свеїойоља
Причешћује
Свеїойољци усїравни
Поїачу њриносе
чисїої срца
(Деспотовић 1993: 15).*

То је, дакле, онај песник чиста срца и праведне хришћанске душе кога смо именовали у уводној мисли, песник који не постоји изван Светопоља као своје средишње песничке метафоре и чија је молитва сва у знаку слављења и благодарности. Он пева и молитвом тихује зато што зна да *Свеїойоље нас држи*.⁸ Пред нама су не само Косово поље као Свето поље, већ и Свевишњи и Погача светопољска, такође именована у претходној збирци као уводна мисао, вера у Господа или последња одбрана живота коју саопштава мушки борилачки глас песника праведника:

*Тихујем
Поїачу Свеїойољску
Приносим за исїоведање
За радосїи
Уз њомоћ Свевишњеї
(Деспотовић 1993: 22).*

8 О молитви погледати и књиге: Ђорђе Трифуновић, *Азбучник срїских средњовековних њојмова*, Нолит, Београд, 1990. Имајући на уму проблеме који „проистичу из стварног стања у области теорије и историје српске средњовековне књижевности“ књига представља „покушај да се прикажу основни појмови српске средњовековне књижевности у њеном просторном трајању до почетка XVIII века“ (Трифунувић 1990: 7). За наша разматрања од значаја су и поглавља „Хвале“, „Благослов“, „Молитва“ и „Нада“ у *Рјечнику библијске теолоије*, Кршћанска садашњост, Загреб, 1988.

Надовезујући се на дух молитве *сїољаињим ѿласом* (молитва речима) и *унуїраињим ѿласом* (молитва ћутањем) (в. Трифуновић 1990: 159), Она, као глас љубави и женскога бића које рађа живот, а жена је, по уметничкој визији И. Андрића, *каїија живоїа*, објашњава мотиве молитвеника као *Веїра црквама / Пред / Боїовима* и износи суштину вредности православне духовности: *Моїуће је сїварайїи / Само кроз давања / Моћнија од / Узимања* (1993: 27).

Оба лирска јунака (као монаси у молитви) припадају Богу и говоре гласом који више открива појединачно но колективно у молитви. Њу зора мисли оплођује а он, ослоњен *на небо* и *блаїодарне молиїве на уснама*, моли: *Желим да ходам Свеїоїољем*. Свака реч и сваки чин као психолошко кретање у невидљив свет подређени су духу молитве и њеним смисловима:

*Чиїам молиїве;
Причесїи нам је йоїребна
Да се дарујемо
небу* (1993: 42).

Као раније грачаничка звона, сада су дмитровска звона звучна завеса песникове молитве и појања. Кроз звучну завесу чује се *Широка мисао / У їредвечерје / Изїовара име Твоје*, како тумачи Деспотовић, и тако изнова доказује да у себи носи Светопоље, моделујући нову структуру значења из молитве као пролошке песме:

*Одзвања музика
Дмиїровских звона
И йомилуј ГОСПОДЕ,
Да ли їо сан доснивам
Или виноїрадарим Сећања
Кад йољем
Свеїоїоља
Ходам* (1993: 52).

У другом циклусу под насловом који представља последњи стих збирке: *Данас йамїим / Преїке / Давна / Пуїовања* за наша разматрања налазимо сложену пламтећу слику Светопоља у коју су увезани управо историјски преци, историја и дух православне духовности што одређује карактер народа и стваралачки темперамент песника. Деспотовић стоји на месечини као нерукотворени споменик *насред Свеїоїоља*, свестан чињенице да је молитва вечита, без обзира да ли се испуњава или не испуњава:

*Свеїионик Свеїоїоље
Гори
Као свећа
Векови мирују
У Божуру* (1993: 57).

Дух петнаест кратких структура овог циклуса, а испред прве као ознака драмске исповести стоји ЈА као име песника, делимично одступа од духа молитве, али у потпуности остаје везан уз Светопоље као језгро сваке поетске мисли, слике или идеје. У њима се налази иницијална одгонетка загонетке реторике наслова збирке *Зашио Светојоље крије своје око*. Слуте се страх и неслобода које читамо у стиховима:

*Да не ѿражи можда
Завежљај ѿојлине
Ушайаш ме вајро
У ѿнор дубоко (1993: 64).*

И још више слуги се драма пораза и слома именованим у финалним сликама: *Светојоље цвећа / На ѿрају самоће*. Упркос оптимистичком хришћанском веровању, назире се и слуга узалудне одбране, о којој је певао Б. Миљковић. Деспотовић у сличном тону пева: *Грејаћу ѿе / Аманѿу / У жедном / Памћењу*. Ипак, он се моли и остаје веран православној духовности и прецима:

*Док исѿијам Пехар
Цвећној Светојоља
Данас ѿамѿим
Преѿке
Давна ѿуѿовања (1993: 69).*

Хиландар је „Цвет Божји“ (Деспотовић 2000: 50) створен за „аскетизам, осаму и молитву“ (2000: 51), а Светопоље је пехар и том идејом се окончава друга књига триптихона. Давна путовања, показале се, преобразиће се у будућа и најважнија песникова путовања. А најдубља суштина Деспотовићевог певања и именовања властитог ЈА односила се на право бивствовања на Светопољу као земљи порекла и далеко је од формуле *Они* или *Ми*, која данас једнако важи на Косову и Метохији, када је реч о Србима и Албанцима, или у Гази, када је реч о Израелцима и Палестинцима, на пример. Право бивствовања егзистенцијално и политички значи, супротно аутономији, уважавати законе хетерономије и не зависити од туђих закона. Хуманистички или филозофски речено то значи не зависити од несамосталности човечјег разума и воље.

Средиште Деспотовићевог триптихона о Светопољу је у идеји хуманизма као покрета који је обележила вера у способност и вредност човека. У том светлу разумеју се морал његове молитве и потреба да се живи у материјалном добру, у срећи, религији и с Богом у себи као материји хтења и бивања.

СЛОЖЕНА СТРУКТУРА И/ИЛИ СВЕТОПОЉЕ КАО МОЛИТВА

Триптихон о Косову Пољу као Светопољу уоквирује збирка *Зашто Светопоље крије своје око* која је, по свему, као пројекат најсложенија Деспотовићева уметничка творевина. Структурирана из три циклуса певања који следе логику хришћанске молитве: „Молитва прва – за јутрење“, „Молитва друга – за вечерње“ и „Молитва трећа – за свако доба“, збирка је илустрована битним сликама из хришћанског света, иконама, фотографијама и цртежима манастира, рукописним књигама, фрескама Белог Анђела јеванђелиста или Христоса како беседи на Гори. Отвара је опет посвета унуцима и лозинка у којој су садржане песникове основне теме/знаци: историја, преци, крст и Светопоље:

*Речник лозе
Не ѿрелистѡвај
Преци су нам ѡу
Под крстѡм –
Кором – Светѡпоља*

„Молитва прва – за јутрење“ структурирана у прстену који чине двадесет и две целине и такође има лозинку, па је уз цртеж манастира, посвећена Грачаници и у знамену старословенског језика. Манастир је именован као средиште свих идеја о вредностима православне духовности и њеном месту у структури певања: *Честѡнаја Грачанице / Од мајке зрно / Жѡѡа носим – заветѡно* (Деспотовић 1994: 5). Молитва прва заокружена је уз помоћ Господа као исписивање векова и обраћањем: *Госѡоде / У славу ѡвоју измолих / Молиѡвѡу јѡѡрења / Амин* (1994: 28).

Ако се природно тражи наравоученије Деспотовићевих молитви, јасно је да он пева не само као *ѡоменик насред* Светопоља или стоји као још један мраморни стуб на Косову, већ и као човек народа што је „проређен сеобама“, дух чије једно око *Светѡпољем луѡа* а друго *ѡамѡи ѡиѡине* (1994: 27). Или, како поетизује своју мисао, благосиљајући детињство што *Светѡпољем крстѡри: Кличем деѡи са крстѡм на челу / У небо израсли* (1994: 18). У духовној равни молитвама Деспотовић спознаје мудрости на чијем је челу „црква заветна“, а у историјској равни *именик и речник* свете лозе Немањића чији *ѡреци су нам ѡу ѡод крстѡм – на корену* (1994: 26). Поезијом, дакле, он одређује статус своје личности у савременој историји и задобија статус личности друштвеног и националног делатника, јер политика постаје поље реализације његове сложене делатне личности.

Пред нама је врло комплексан контекст који показује како је у молитвама пројектована и национална историја коју сведочи песник као страдалник што види остављена стада, села напуштена, цркве порушене. Усред паклених библијских призора, који отварају „Прву молитву“

као иконостас уздиже се мајка Даница Милинчић чијег сина убише иноверци испред њених очију, на њеном имању:

*Мајка Даница Милинчић неће моћи са сином
На вечерња Бої нека јој ойросїи
Несїиї Аїарени надлећу Самогрежу
Зубе о славјенска небеса ошїре* (1994: 11).

И отуда етички и заветни усклик који се чује из свих молитви триптиха о Косову Пољу, упркос очигледној слици стварности *да је све нам оїрезло у ѝрах и ѝрашину*: (1994: 23) *Свейїойоље није бачено / Под ноїе освајача* (1994: 19). Отуда и синтеза историјске и духовне слике стварности:

*Пред сїрашним судом
Зашїо ћуїїмо
Поїлеге Обилића* (1994: 20).

Исконско памћење векова условљава карактер молитве јутрење и она се зари изливом душе: *Нека је блаїословена ова ноћ / Преласка ѝреко свейїойоља [...]* *Нека је блаїословено Божурїоље / Босїљбиљем засађено* (1994: 16) и *Нека је блаїословено суїрашње јуїїро / Кад дейїињсїтво Свейїойоље крсїари* (1994: 19).

Заокружујући тумачење тематике и проблематике православне духовности и Деспотовићеве поезије као класичан огледни пример за комплексно разматрање динамике историје *личних и друшїивених* односа и актуелни доказ са Косова и Метохије који илуструје феномен насиља и његов утицај на индивидуалне и/или националне идентитете Срба и Албанаца, истичемо да је у трећем делу триптиха *Зашїо Свейїойоље крије своје око* све то најекстремније показано.

Анализу триптиха окончавамо осветљавањем још два питања која се сама по себи намећу. Прво питање тиче се карактера песникове слике. Збирку отвара паклена слика библијског порекла Косова Поља. Огањ и дим прожимају првих пет структура почев од првог стиха:

*Гори земља – Боли ѝамћење
Боли вид
На косїима ѝоредак Неба
Сїрашна ѝредсказања слуїи* (1994: 7).

Преклапају се, дакле, библијске и историјске слике. Адске силе прождиру све. Библијско авај и лелек се проламају на све стране, у свим манастирима, између свих празника *Од Видовдана – до Бадње вечери – до Нової Хрисїа* (1994: 9); у свим епохама песник сведочи распећа: *Од Десїїойовине – до Вожда / Од Арсенија до Принциїа – од Јадовна и Јасеновца / До Свейїойоља* (1994: 8). Пропаст и нестајање такође именује библијска структура стиха: *И би велика*

мржња (1994: 9). Или: *И беху убијања и Сеобовања / Беху Свeтoйoлџа расцeђeнa / Најлапџа за сва свануђа* (1994: 11). Или још: *Сунце њеме сѣржило [...] Кључа море без левој ока / Кључа без десне руке [...] О ѿсѿоде ѿмилиј нас* (1994: 10).

У том контексту послушајмо Деспотовићеву звучну слику иза звукова грачаничких звона:

Еј леле – лелечу јуџирења
Еј леле – лелечу вечерња Соколица њуџањем молиџиве – до
Боѿородице
Љевишке – до Призрена (1994: 7).

Друго питање тиче се функције манастира Грачанице у структури певања и структури молитве. У претходна два дела триптиха она је спомињана више пута, али тек у последњем, заједно са другим српским светињама на Косову и Метохији, посебно Соколицом и Девичем, што илуструје слика стиха *Корача манасџир за манасџиром / Молиџиве у келијама* (1994: 12), она пулсира читавом структуром књиге. Паралелно је присутна и као песничка и као реална слика. Осим уводне лозинке у којој Грачаница светли као *чеснаја*, цела седма молитва је њој посвећена и у знаку мудрости и трајања:

Премудра Грачанице
Молим њи се
Колико Васкрса
Да ѡчеле не одлеђу са цвeђа
Који је ово Васкрс
Од Свeтoйoлџке – до Вожда
До Гаврила – До ѿорекла рога
Израџевој
И колико ѡагова и ѿобeда
Сѣрадања и уздизања
Колико
Колико Васкрса до Свeтoйoлџа
Колико Васкрса до Поѿаче и Неба (1994: 13):

На плану песничке структуре триптиха о Светопољу знаком погаче отворен је први део и видимо затворен трећи део. То говори о промишљању структуре свих делова и естетичкој функцији како молитве као форме тако и појединих њених знакова, као што су *ѿѿача, небо, кандило, крстѣ, зрно жиџа* и други, као доказа православне духовности. Коначно, учестало обраћање Творцу: *О Свeвишњи / Помилуј / Окади / Освешџај ...* (1994: 15) доказ је да је песник своју идеју доследно спроводио.

Природно, проблемска критичка анализа, каквој до сада Деспотовићево дело у целини није било изложено, посебно не у слоју који изражава православну духовност као његову темељну и основну вредност унутар које је пројектован и однос Срба и Албанаца као однос *Ја* и *Друџи*,

мора нагласити и чињеницу да многе молитве или песме нису изливане из једног комада. Распон Деспотовићевих идеја је огroman и креће се од идиличних и пасторалних предела *жубора времена и зелених јушара*, завештаним у насловима првих збирки, преко прихваћених идеја идеолошког друштва у којем је провео стваралачки век, до православне духовности као одређења суштаственог стваралачког и људског бића које је схватило и доживело историјски и национални пораз.

У последњем делу триптиха о Светопољу налазе се три различита критичка осврта о смислу Деспотовићевог молитвеног певања. Сваки остаје на констатацији чињеница, тема и мотива и далеко је од проблемског критичког тумачења које би осветлило личност, посебно песникову, у савременом свету или проблеме идентитета, хетерономије и насиља што се историјски обнавља на Косову и Метохији у непрестаним сукобима Срба и Албанаца.

Али сва три су на трагу суштине Деспотовићеве поетике и косовског опредељења. Он је „одан мудрословљу и православљу“ и „јужњак“ чија се мисао простире, „од Грачанице, Лаба и Ситнице до Сент Андреје и Книског Косова, преко Романије и Змијања до Острошког Светог Василија и Зетског Светог Владимира, од Арарата и Леснова до Високих Дечана и Милешеве, Соколице и Дмитропоља“ (Вујиновић Танасковић 1994: 65). Овај налаз је у бити тачан, јер у триптиху песника прати Полихимнија, муза религијске и озбиљне поезије и заштитница свете песме, реторике и геометрије. Истина, она Деспотовићу не обезбеђује бесмртну славу, али га чини значајним песником православне духовности међу Србима на Косову и Метохији, посебно ако се, како смо покушали да покажемо, види *дубински снимак* историјског зла, мржње и насиља на Косову и Метохији. Но, мора се подвући – критички налаз је и превише глорификаторски.

Други краћи осврт такође припада професору књижевности и реториком наслова „Аманети и завети“ погађа у једно од тематских средишта одлика и вредности Деспотовићеве поезије и поетике. По критичару то је „збирка родољубивих елегија“, а Светопоље је њен „темељни симбол“ (Распоповић 1994: 61). Распоповић наводи да се песник као „смерни дијак“, данас би се казало трансхуманиста, обраћа манастирима Грачаници, посвећене Успењу пресвете мајке Богородице, и Соколици изнад родног Дмитропоља, посвећене Покрову Богородице, с идејом да и као ангажовани песник „пробуди утрнулу свест српску, да је обожи, надахне мартријем Христових ученика и њихових косовских следбеника, да се светом и историјском пољу врати изворност испуњењем завета косовским аманетима“ (Исто).

Трећи приказ долази из пера монахиње манастира Соколица и он погађа у суштину тематике и проблематике коју смо разматрали. Косово и Лазарева етика и борба суштина су збирке. Песник пева „у складу са познавањем истине о историјским, људским и песничким сентименталним токовима народног крвотока. Ако је наше животно опредељење Косово – Лазарева етика битисања, онда и песник са Косова своју завештајну постојбину назива Светопољем. А у Светом Пољу све је свето: од Неба до Земље и од

Човека до Мрава“ (Монахиња Макарија 1994: 59). По монахињи, како је „срочила по савести својој“, Деспотовићева порука сажета је у мисао *да се светиошћу може родити, живети, умрети и ојстити на Светиољу*.

Ка закључку. – Православна духовност, показује анализа, чини поетичко и естетичко средиште и тежиште певања и мишљења Александра Деспотовића. Суштински зачета је у збирци *Привремено мртв*, а окончава се писањем *Малој православној појмовника* и његовом смрћу. Светопоље је најсложенији песнички знак уметника. Али за тумачење и разумевање свих структура и слика од значаја су и збирке *Аманети оца Јована, Харитион* и путопис *Векови израсли из корена*, који ће бити предмет посебног рада.

Стварању духовне вертикале око симбола Светопоља у триптиху Деспотовић приступа као свом последњем послушању у духовном раду. Он тражи својство са Богом, трага за православним духовним вредностима као својим опредељењем и одређењем и моли за заветне вредности народа које налази у два светилишта: Светопољу и Хиландару. Албанце јесте именовао као но-сиоце насиља, али се молио и за њих. И тиме је отворио пут спасења за све.

ЛИТЕРАТУРА

- Велимировић 2024: Владика Николај Велимировић. *Сабрана дела Епископа Николаја у штринаест књига*. Књ. 9. Шабац: Издавачи фонд „Глас цркве“.
- Вујиновић Танасковић 1994: Божидарка Вујиновић Танасковић. У: Александар Деспотовић. *Зашто Светиоље крије своје око*. Приштина: Јединство, 65.
- Деспотовић 1973: Александар Деспотовић. *Привремено мртв*. Приштина: Јединство.
- Деспотовић 1989: Александар Деспотовић. *Светиоље*. Приштина: Јединство.
- Деспотовић 1993: Александар Деспотовић. *Светиољу молишва*. Приштина: Јединство.
- Деспотовић 1994: Александар Деспотовић. *Зашто Светиоље крије своје око*. Приштина: Јединство.
- Деспотовић 2000: Александар Деспотовић. *Векови израсли из корена*. Косовска Митровица: Градска библиотека.
- Јефтимијевић Михајловић 2003: Марија Јефтимијевић Михајловић. „Косовски мит или функција метафора *Светиоље* и *Лемброн* у поезији Александра Деспотовића“. *Баштина*, св. 15, 61–75.
- Јефтимијевић Михајловић 2003а: Марија Јефтимијевић Михајловић. „Молитвени брљ светопоља“. У: Александар Деспотовић. *Харитион*. Исток – Лепосавић: Дом културе „Свети Сава“, 69–72.
- Јефтимијевић Михајловић 2012: Марија Јефтимијевић Михајловић. „Историјско осећање и колективно памћење (Поетика Светопоља Александра Деспотовића)“. У: А. Деспотовић. *Светиоље (Изабране песме)*. Косовска Митровица: Лесте, 115 – 123.
- Левушкина 2024: Рујица Левушкина. *Лексика православне духовности у савременом српском језику (Лексичко-семантичка анализа и лексикографска обрада)*. Београд: Институт за српски језик САНУ.

- Монахиња Макарија, Игуманија Соколичка 1994: „Косово – лазаревска етика битисања“. У: А. Деспотовић. *Зашићо Свештојоље крије своје око*. Приштина: Јединство, 59–60.
- Његош 2006: Петар II Петровић Његош. *Горски вијенац*. Подгорица: Октоих.
- Распоповић 1994: Миладин Распоповић: „Аманети и завети“. У: А. Деспотовић. *Зашићо Свештојоље крије своје око*. Приштина: Јединство, 61–64.
- Стојковић 2024: Душан Стојковић. *Сићални азбуковједник*. Младеновац: Центар за културу и туризам – Шумадијске метафоре.
- Таутовић 1989: Радојица Таутовић. „Историјска и географска одредница драме“. У: А. Деспотовић. *Свештојоље*. Приштина: Јединство, 61–63.
- Трифуновић 1990: Ђорђе Трифуновић. *Азбучник српских средњовековних њојмова*. Београд: Нолит.
- Рјечник bibliјске теологије 1988: Рјечник bibliјске теологије. Urednik X. Leon-Dufour. Preveo sa francuskog M. Križman. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Uzelac 2014: Milan Uzelac. *Postklasična estetika (Filozofija poslednje umetnosti)*. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov“.

Ana M. MUMOVIĆ

ORTHODOX SPIRITUALITY AND/OR THE ETHICS
AND AESTHETICS OF THE SVETOPOLJE TRIPTYCH
(A CONTRIBUTION TO THE INTERPRETATION OF THE POETRY
AND POETICS OF ALEKSANDAR DESPOTOVIĆ)

Summary

This paper explores Orthodox spirituality as a modern rearticulation of a primordial cultural phenomenon within Serbian society, focusing on the poetic triptych by Aleksandar Despotović (1930–2009) dedicated to Kosovo and Metohija, envisioned as Svetopolje—the Holy Field. The triptych, comprising the collections *Svetopolje* (1989), *Prayer to Svetopolje* (1993), and *Why Does Svetopolje Hide Its Eye* (1994), reveals Despotović as a poet of a “pure heart”, whose work and life resonate deeply with Orthodox spiritual traditions. His poetic and existential vocation reflects a liturgical worldview, where the act of writing becomes an invocation of the sacred.

The analysis shows that Orthodox spirituality forms the poetic, ethical, and aesthetic nucleus of Despotović’s oeuvre, constituting both the source and culmination of his poetic vision. This orientation is first signaled in the collection *Temporarily Dead* and reaches its epilogue with *The Little Orthodox Lexicon* and the poet’s passing. The Svetopolje triptych stands as the most complex symbolic construct in his work. Further interpretive depth is afforded by related collections—*The Bequests of Father Jovan, Chariton*, and the travelogue *Centuries Grown from Roots*—which will be examined in a subsequent study.

Keywords: Aleksandar Despotović, Orthodox spirituality, faith, others, Kosovo and Metohija, history, myth, homeland.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323.1(=163.41)(497.115)(0.82)

323.1:930.85(497.115)(082)

94(497.115)(082)

316.422(497.115)(082)

ЛИЧНОСТ у савременом свету : идентитет,
хетерономија и насиље : случај Косово и Метохија :
тематски зборник научних радова / [уредили и
приредили Ивана Раловић, Соња Шљивић]. - Приштина
[тј.] Лепосавић : Институт за српску културу ; Београд :
Академија за националну безбедност, ; Симферопол,
Руска Федерација : КФУ В. И. Вернадски, 2025
(Краљево : Graficolog). - 818 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 150. - Стр. 15-18: Уводна реч / Марија
Јефтимијевић Михајловић. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад.
- Summaries.

ISBN 978-86-82736-15-8

а) Српско питање -- Косово и Метохија -- Зборници
б) Национални идентитет -- Културни аспект -- Косово и
Метохија в) Косово и Метохија -- Историја -- Зборници

COBISS.SR-ID 171850249